

De correspondentie met een Fries in Engeland Erasmus en Johannes Sixtinus

Jan Bloemendal

Summary

Erasmus' correspondence contains six letters by Erasmus to the Frisian Johannes Sixtinus, and five by Sixtinus to Erasmus. These letters give evidence of the relationship between the two men, and mirror the way Erasmus wished himself to be represented. Moreover, Sixtinus who lived in England functioned as an intermediary between Erasmus and English humanists.

Luuc Kooijmans gaf zijn studie over vriendschap en vrienden de titel: *Vriendschap of de kunst van het overleven mee*.¹ Daarin behandelde hij sociale netwerken en liet hij zien hoe wederzijdse vriendschappen in de zeventiende en de achttiende eeuw vorm kregen en noodzakelijk waren om als mens en burger te overleven te midden van de vele gevaren die op de loer lagen. Familie en vrienden, die 's mensen 'maatschappelijk vermogen' vormden, waren onmisbaar. Contacten verliepen direct, maar bij afwezigheid van 'vrienden' via brieven, die daardoor heel belangrijk waren als smeeroilje om de vriendschap te bevestigen. Deze bijdrage zou de titel hebben kunnen meekrijgen: 'Vriendschap of de kunst van het verspreiden', of: 'Vriendschap of de kunst van de *self-fashioning*', het vormen en uitdragen van een zelfbeeld.² Zo zou men de literaire en epistolaire vriendschap tussen Erasmus en mr. Johannes Sixtinus († 1519) kunnen typeren. Sixtinus was echter ook een van Erasmus' Engelse contacten, onderdeel van diens Engelse netwerk. De Europese humanist correspon-

- 1 L. Kooijmans, *Vriendschap of de kunst van het overleven in de zeventiende en achttiende eeuw* (Amsterdam 1997). Ik ben Wiebe Bergsma zeer erkentelijk voor de inzage in zijn manuscript *Verbroken vriendschap. Erasmus en Cammingha*, waar ik van kon profiteren.
- 2 De term *self-fashioning* stamt van S. Greenblatt, *Renaissance Self-Fashioning. From More to Shakespeare* (Chicago 1980). Vaak wordt deze term opgevat in de zin van *self-presentation* of zelfpromotie, maar Greenblatt bedoelt er eigenlijk iets ruimers mee: het beeld dat iemand van zichzelf heeft en geeft, gespiegeld aan wat anderen van hem zeggen en aan het beeld dat anderen van zichzelf oproepen. Zie ook T. van Houdt, e.a., eds., *Self-representation and Social Identification. The Rhetoric and Pragmatics of Letter Writing in Early Modern Times* (Leuven 2002), i.h.b. 1-13: 'Introduction'.

deerde niet alleen met pausen, koningen en keizers, ook met deze uit Bolsward afkomstige jurist en kerkman in Brittannië, die zelf ook niet de eerste de beste was. Erasmus nam dan ook brieven tussen hem en deze Fries op in zijn brieveneditie van 1529.³ De humanistenbrief kende wat dat betreft dus twee stadia, die nauw verweven konden zijn: die van de 'besloten directheid' van persoon tot persoon en de 'open indirectheid' als onderdeel van een publicatie, van auteur tot de lezers van de gedrukte uitgave. Sommige brieven bleven in de beslotenheid, andere werden – bewust – openbaar gemaakt.

Dr. Johannes Inthies Sixtinus, zoals hij voluit heette, afkomstig uit Bolsward waar hij enkele landgoederen bezat, was hoofdpastoor in Leeuwarden (Oldehove) van 1506 (hij komt voor als pastoor op 13 september van dat jaar) tot 1508 (vóór 11 juni trad hij af), al zal hij de taken van dit ambt wellicht door een plaatsvervanger (*persona personatus*) hebben laten uitvoeren.⁴ Hoewel de raad van Leeuwarden Albertus Petri als zijn opvolger op het oog had, ging de functie vervolgens naar mr. Bernard Bucho

3 *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami* (Bazel 1529), 94-96 (Allen, Ep. 112, 113; in *Opus epistolarum* gedateerd 1597, i.p.v. Allens datering 1599), en 228-230 (Allen, Ep. 118; in *Opus epistolarum* 1598; Allen 1599).

4 Over hem zie Peter G. Bietenholz en Thomas B. Deutscher, eds., *Contemporaries of Erasmus. A Biographical Register of the Renaissance and Reformation* (Toronto 1986-1987) (voortaan: *Contemporaries*), dl. 3, 255-256, Percy S. Allen, Helen M. Allen en Hearthcote W. Garrod, *Opus epistolarum Desiderii Erasmi Roterodami*, 12 dln (Oxford 1906-1958), voortaan: Allen; inl. bij Ep. 113, I, 261; *Collected Works of Erasmus* (Toronto 1968-) (voortaan: *CWE*), 1, 219. Over zijn positie in Leeuwarden, zie O.D.J. Roemeling, 'De geestelijkheid in de drie parochies te Leeuwarden vóór de reformatie', *Leeuwarder Historische Reeks* 8 (2005), 3-84, i.h.b. 19 en Idem, *Heiligen en heren. Studies over het parochiewezen in het Noorden van Nederland vóór 1600* (Leeuwarden 2013), bijlage 1, 573-574 (<http://www.fryske-akademy.nl/fileadmin/Afbeeldingen/Hoofdpagina/bestanden/Undersyk/Skiednis/Heiligen%20oen%20heren%20bijlage%201.pdf>). Zie ook Thomas N. Brushfield, 'John Sixtinus, Archpriest of Haccombe, Sixteenth Century', *Reports and Transactions of the Devonshire Association for the Advancement of Science, Literature, and Art* 34 (1902), 276-288; Oebele Vries, *Bernardus Bucho Ayta van Swichum: Vorstendienaar in priesterhabijt* (Gorredijk 2009), 26: "Toen [nl. 1508] viel door het terugtreden van meester Johannes Sixtinus een van de twee pastoorsprebenden van de kerk van Sint Vitus van Oldehove in Leeuwarden vrij. De collatie van deze pastoorsplaats berustte bij de magistraat van de stad. Op 11 juni 1508 schreef Hans Schenk van Toutenburg, het belangrijkste lid van de bestuursraad, aan de afwezige stadhouder Hendrik van Stolberg dat hij voorstelde de vervulling van de vacature aan de hertog voor te behouden. Toutenburg kandidaat van het vrijgefallen ambt was [...] Bernardus Bucho.' Voor de plaatsvervangning, zie *ibidem*, 66.

Aytta (1465-1528).⁵ Misschien werkte Sixtinus mee aan de stichting van de Petrus en Paulusparochie in Bolsward, waar hij waarschijnlijk een prebende had gesticht waarvan zijn broer Tabbe Inthyez de eerste patroon werd.⁶ Daarna ging hij naar het Magdalen College in Oxford (1507-1508), waarbij hij zijn dienst in Friesland liet waarnemen. In die Engelse stad had hij al in de jaren 1497-1498 gestudeerd, en wel aan St Mary's College, waar toen Richard Charnock († 1505), een van Erasmus' andere correspondenten, prior was en hij had er ook zijn magistertitel behaald. Deze Charnock had in 1496 in ditzelfde college onderdak verleend aan Erasmus.⁷ Omstreeks 1501 was Sixtinus *registrar* van de bisschop van Exeter en rond 1504 doceerde hij rechten in Bologna. In Siena behaalde hij zijn doctorstitel in de beide rechten. In Engeland maakte hij een kerkelijke carrière. In 1510 verzocht hij ook te Oxford om erkenning van zijn Siense bul. Van 1510 tot 1518 was Sixtinus aartspriester van Haccombe (Devonshire) en na 1515 werd hij rector in Eggescliff (Durham). Tijdens zijn leven bezocht Sixtinus Friesland enkele keren (Ep. 273 en 291). Op 24 maart 1519 stierf Sixtinus in Londen, waar hij bij de St. Paul's kathedraal werd begraven. In zijn testament liet hij een deel van zijn bezit in Friesland na aan de armen van Bolsward, waar zijn zus was geprofest. Zijn broer Albert kreeg levenslang de helft van de opbrengsten van zijn goederen. Hij benoemde de kerkelijke prelaat Cuthbert Tunstall (1474-1559) samen met de genoemde Albert tot executeur van de laatste wil, die op 24 maart 1519 (er bestaat alleen een afschrift van 7 mei) is opgemaakt. Hij beschikte ook dat hij zou worden begraven in het gedeelte van de St. Paul's kathedraal dat 'Pardon Church Yard' wordt genoemd.⁸

Er zijn elf brieven tussen Erasmus en Sixtinus bewaard gebleven, vijf van Sixtinus aan Erasmus en zes waarvan Erasmus de afzender was. Dit is daarmee de meest uitgebreide briefwisseling van Erasmus met een Fries, afgezien van die met Viglius van Aytta van Zwichem (1507-1577). De eerste brieven dateren van eind 1499, met één brief waarin Sixtinus zich tot Erasmus richtte, en twee brieven van Erasmus aan Sixtinus (Ep. 112, 113, 116). Toen droogde het contact blijkbaar wat op, al blijkt uit een

5 Roemeling, *Heiligen en heren*, bijlage 1, 574 en 635.

6 Roemeling, *Heiligen en heren*, bijlage 1, 120.

7 Over hem *Contemporaries*, dl. 1, 300-301.

8 Zie *Friese Testamenten tot 1550*, nr. 95, 185-187 (http://www.fryske-akademy.nl/fileadmin/Afbeeldingen/Hoofdpagina/pdf_files/o80-117.pdf); Brushfield, 'John Sixtinus', 278; een excerpt in Engelse vertaling in: Nicholas H. Nicolas, *Testamenta Vetusta, Being Illustrations from Wills, of Manners, Customs, etc, as well as of the Descents and Possessions of Many Distinguished Families. From the Reign of Henry the Second to the Accession of Queen Elizabeth*, dl. 2 (Londen 1829), 566-567.

brief uit 1504 (Ep. 181, Erasmus aan John Colet, 1467-1519) dat er nog wel wederzijdse belangstelling was. In oktober en november 1511 was Sixtinus in Londen. Daar hervatte hij het briefcontact met Erasmus (Ep. 235, 244). De meeste overgeleverde brieven dateren uit de jaren 1516-1518. In 1516 schreef Sixtinus aan Erasmus (Ep. 430), net als in 1517 (Ep. 655). In september datzelfde jaar schreef Erasmus twee brieven aan Sixtinus (Ep. 655, 668), evenals in februari en maart van het daaropvolgende jaar, 1518 (Ep. 775, 828). We weten zeker dat dit niet de volledige correspondentie tussen beiden is. Een deel van de brieven die beiden uitwisselden is verloren gegaan. Daardoor kunnen op basis van deze kwantitatieve gegevens nauwelijks algemene conclusies worden getrokken. Percy S. Allen nam naast deze correspondentie in de *Opus Epistolarum* een brief van Sixtinus uit 1516 aan de stadssecretaris van Antwerpen Pieter Gillis (ca. 1486-1533) op. Ten slotte valt de naam Johannes Sixtinus af en toe in de rest van Erasmus' correspondentie met Engelse vrienden, zoals in de genoemde brief Ep. 181 aan John Colet.

Erasmus en Sixtinus zullen elkaar in oktober 1499 voor het eerst in Oxford hebben ontmoet, hetzij lijfelijk, hetzij via geschriften. Beiden bevonden zich daar rond dezelfde tijd. Sixtinus schrijft: 'Onze vriendelijke heer, prior Richard Charnock, heeft me vandaag enkele gedichten van u laten zien.' Hij prijst de kwaliteit van de gedichten, zelfs al zijn ze *ex tempore*, uit de losse pols, geschreven, zo zegt hij. Sixtinus plaatst de lof in breder perspectief: 'het talent van de Duitse landen doet niet onder voor dat van Italië'.⁹ Sixtinus voegt een lofvers op Erasmus' gedichten toe, waarin hij zich ten opzichte van de grote humanist positioneert als het mindere talent – maar met voldoende zelfbewustzijn om het vers toch te sturen:

Ad eundem Epigramma Sixtini.

Forsitan incomptos quod sum tibi mittere versus
 Atque rudes ausus, magne poeta, meos,
 Ridebis, tacito tecum sic murmure dicens,
 Egregii spernunt horrida scripta viri.
 Forsan ais, nolo gelidissima pallia Cosmus,
 Purpuream mittas sed mihi posco togam.
 Pestanae violae non sunt, Sixtine, colono
 Mittendae, aut primo vilia dona duci.

9 Allen, Ep. 112; dl. I, 260, <ca. 27 okt. 1499>.

Sed tamen, o nostri vatum celeberrime secli,
Est aliqua et paruae gratia Calliopes.
Quae mea si tersis placeat nunc auribus, ipse
Posthac inuisam limina laeta. Vale.

Grote dichter, misschien zult u me uitlachen omdat ik het heb gewaagd u mijn eenvoudige en onbeholpen verzen te sturen, en met een onhoorbaar gemompel bij uzelf zeggen: 'Mannen van stand halen hun neus op voor zulke onbehouwen geschriften.' Misschien zegt u: 'Ik, Cosmus, wil geen koude mantels, maar eis dat je me een purperen toga stuurt. Sixtinus, aan een boer moet je geen viooltjes uit Paestum sturen, of waardeloze geschenken aan de hoogste aanvoerder.'¹⁰ Toch, allerberoemdste dichter van onze eeuw, heeft ook de eenvoudige Calliope enige charme. Als die muze van mij toch uw verfijnde oren bevalt, zal ik zelf voortaan in de hemel zijn. Vaarwel. (vertaling JB)

Hoe oprecht deze woorden waren, is voor de 'self-fashioning' niet van belang: het gaat om datgene waarin iemand wordt geprezen. Misschien doelt de opmerking over de 'purperen toga' op een prebende die Sixtinus in de aanbieding zou kunnen (of: had moeten) hebben? Hoe het ook zij, blijkbaar heeft Sixtinus een gevoelige snaar bij Erasmus geraakt, want op het tamelijk korte briefje volgt een veel langere reactie van Erasmus. De humanist, die dan aan het begin van zijn carrière staat en zijn naam aan het opbouwen is, schrijft dat hij geraakt is door Sixtinus' lof, zeker omdat hij van prior Richard Charnock en van John Colet heeft gehoord dat Sixtinus een oprecht man is en geen vleier. Zo doet men dat onder heren. Uiteraard wijst Erasmus de lof die zijn versjes wordt toegezwaaid af, maar hij is wel geveleid door het eerbetoon. Intussen geeft hij een bespreking van zijn eigen poëzie, die van een goede zelfkennis blijkt geeft:

'Er is inderdaad iets Attisch in mijn verzen, Sixtinus. Zij gaan spaarzaam om met hevige gevoelens en roeren deze zelden aan. Zij onthouden zich geheel en al van heftige gemoedsuitstortingen, die men passie noemt; in mijn verzen geen stormen, geen

¹⁰ Cosmus 'was een beroemde Romeinse parfumeur, die vermeld wordt bij Juvenalis en Martialis. Sixtinus gebruikte die naam herhaaldelijk om een persoon met een dure smaak aan te duiden', aantekening Steens, in Erasmus, *De correspondentie*, vert. M.J. Steens e.a. (Rotterdam 2004-) (voortaan: *Correspondentie*), dl. 1, 226, n. 1. Paestum, in Zuid-Italië, was befaamd om zijn tweemaal bloeiende rozen, zoals Vergilius in zijn *Georgica* bevestigt.

bruisende stromen die de oevers overschrijden, geen overdrijving. De woorden zijn van een grote soberheid en blijven liever binnen de maat dan er ver buiten te worden meegesleept; zij kabbelen liever langs de kust dan dat zij zich laten meeslepen naar de volle zee. Geen enkele opschik, maar de natuurlijke kleur [...].¹¹

En zo gaat het nog een tijdje door. Zijn verzen zijn niet bestemd voor ‘de inwoners van Cosenza’, een achtergebleven gebied, maar voor ‘Bataafse (Hollandse) oren’, ‘dat wil zeggen voor de meest vervette oren,’ waarmee de grote humanist wellicht bij zijn Friese vriend Friezen afzet tegen Hollanders.¹² Toch neemt Erasmus tegenover Sixtinus enige afstand van zijn poëzie: ‘Ik schrijf te geleerd voor niet-geleerden, te weinig geleerd voor geleerden.’¹³ Deze opmerking zal een zekere mate van humanistische bescheidenheid bevatten, of misschien zelfs enige zelfspot, maar ze raakt ook aan de perceptie die anderen van Erasmus’ poëzie hebben. Zo ‘vormen’ (in de zin van ‘fashioning’) Sixtinus en Erasmus elkaar: door de lof die ze elkaar toezwaaien, door de afwijzing ervan en door Erasmus’ bespreking van zijn eigen gedichten. Daarmee wordt bij Erasmus een zelfbeeld gevormd, doordat hij zich spiegelt aan wat een ander schrijft en door wat hij over zichzelf denkt en schrijft – wat natuurlijk niet hetzelfde hoeft te zijn! Let wel: de eerste editie van de *Adagia* moest toen nog verschijnen en Erasmus was nog niet meer dan één van de vele humanisten in Europa wiens naam nog moest worden gevestigd.

Zoals passend in een dergelijke uitwisseling van brieven, prijst Erasmus Sixtinus. Dat kan hij doen omdat hij van Colet en Charnock veel goeds over hem heeft gehoord. Erasmus geeft hem zijn eigen compliment terug:

11 Allen, Ep. 113; *Correspondentie* dl. 1, 227.

12 Ibidem, 228.

13 Ibidem. Zie voor de gedichten van Erasmus Cornelis Reedijk, *The Poems of Desiderius Erasmus* (Leiden 1956), dissertatie Leiden, en Harry Vredevelds editie in *Erasmi Opera Omnia* I, 7 (Amsterdam etc. 1995). Vredeveld wijst op p. 99 van zijn editie op Erasmus’ ‘verplichte bescheidenheid’. Op p. 384 van zijn uitgave, identificeert Vredeveld de verloren gewaande gedichten die in Allen, Ep. 112 en 133 worden besproken met gedicht 110-112 in zijn telling, resp. een lofzang op Maria, een gedicht over de verschrikkingen die plaatsvonden bij de dood van Jezus en een gedicht over Pasen: Jezus’ ‘nederdaling ter helle’ en diens opstanding. Voor de ‘Bataafse oren’, zie ook de bijdrage van Jan van Herwaarden elders in deze bundel, 84.

De mensen doen inzien dat het genie van de Germanen in niets onderdoet voor dat van de Italianen, kan niemand of jij moet het zijn. Friesland, de vruchtbare moeder van zoveel beroemde genieën, schijnt jou ter wereld te hebben gebracht om met de Romeinen de strijden om de eerste plaats in de wetenschap [...].¹⁴

Een grote lof voor Friesland, die meer lijkt te zijn dan een humanistische beleefdheidsfrase. Friesland brengt grote geleerden voort als de befaamde Rudolf Agricola (ook Huesman of Phrisius, 1443-1485), mannen voor wie Erasmus grote bewondering koesterde. Bovendien was Sixtinus als pastoor te Leeuwarden met eigen bezittingen in landerijen een man van aanzien – wellicht zou hij in de toekomst Erasmus financieel of sociaal kunnen steunen. Overigens moeten we ons ervan bewust zijn dat voor Erasmus Friesland meer ‘een cultureel landschap’ was, ‘dat de noordelijke en oostelijke streek van het huidige Nederland omvat, het aangrenzende gebied van Duitsland inbegrepen’.¹⁵

Toch was het blijkaar niet Sixtinus’ afkomst die Erasmus in het vizier had: hij prees zijn vriend wel als Fries, maar hij beschouwde hem toch vooral als deel van de Engelse coterie van Charnock en Colet, blijkens de volgende brief die Erasmus in november van hetzelfde jaar 1499 aan Sixtinus richtte. Het gaat in die brief om de interpretatie van het verhaal van Kaïn en Abel waarover Erasmus en Colet spraken. Colet beweerde dat Kaïns zonde bestond uit het ploegen van de aarde, waarmee hij te weinig vertrouwde op Gods leiding. Omdat de discussie wat al te heftig werd, verzoon Erasmus ter plaatse, zo meldde hij Sixtinus, een nieuwe versie van het verhaal, om een lichtere toets aan te slaan. Het ging om een verhaal rond Engelse vrienden. Maar hier was Erasmus tevens de ‘man of letters’ die in zijn brieven zijn eigen *persona* vormde, oppoetste en aanbeval: grappig, geletterd en godgeleerd.¹⁶ Terecht merkt Jan Papy dan ook op dat Erasmus in zijn brievencollecties zijn eigen beeld oproept

14 *Correspondentie*, dl 1, 231.

15 Zie Fokke Akkerman, ‘Erasmus und die Friesen’, in: Fabio Forner, Carla Maria Monti en Paul Gerhard Schmidt, *Margarita amicorum. Studi di cultura europea per Agostino Sottili* (Milaan 2005), dl. 1, 3-21, hier 6. Akkerman haalt hierbij de *Ciceronianus* aan waar Bulephorus/Erasmus de Duitser Rudolf von Langen uit Münster en de Groninger Rudolf Agricola als inwoners van Friesland aanmerkte.

16 Zie ook Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters. The Construction of Charisma in Print* (Princeton 1993).

voor het nageslacht.¹⁷ In deze brief schetste Erasmus als humanist met een sterk eigen ego hier een glansrol voor zichzelf.

De Engelse connectie was voor Erasmus van groot belang geweest sinds zijn eerste bezoek in 1499 in het gevolg van zijn leerling William Blount, Lord Mountjoy (1516-1544). Hij ontmoette er zijn goede vriend, de filosoof en staatsman Thomas More (1478-1535), wiens faam hem later zou inspireren tot de *Lof der Zotheid*, en de pedagoog en theoloog John Colet (1467-1519) die een belangrijke rol zou spelen in zijn vorming tot humanist. Hij vond er bij deze twee humanisten inspiratie en voedsel voor zijn eigen humanistische idealen en opvattingen.

Tussen 1499 en 1511 vertoont de bewaarde correspondentie een lacune van twaalf jaar. 'Uit de brief' is echter niet uit het hart. In december 1504, Erasmus verblijft dan bij de bisschop van Rochester John Fisher (1469-1535), informeert hij bij hun gezamenlijke vriend John Colet naar Sixtinus' gezondheid en naar de situatie van Richard Charnock.¹⁸ Ook hier gaat het weer om de Engelse banden. De pastoor van Leeuwarden had door zijn Engelse carrière nog aan prestige gewonnen. Bovendien blijkt hier een andere functie van de Neolatijnse brief: de uitwisseling van nieuws (en roddel).

De volgende brief van Sixtinus aan Erasmus die overgebleven is, dateert van 20 oktober 1511. Sixtinus, die dan in Londen woont en werkt, is bang dat hij bij Erasmus uit de gratie is en zegt dat in een heel kort briefje. Het slot: 'Maar zeg me in ieder geval of je me geschrappt hebt uit je lijst van vrienden of niet. Ik zal mijn conclusie trekken uit het feit of je me al dan niet schrijft. Als je me niet schrijft, weet ik dat ik geschrappt ben, als je me wel schrijft zal ik concluderen dat ik een plaatsje heb behouden. Vaarwel en excuseer mijn eenvoud en kortheid.'¹⁹ Dit zet de mededeling van Beatus Rhenanus in de biografie die hij in 1540 aan zijn uitgave van *Opera omnia* van Erasmus meegaf, namelijk dat de grote humanist nooit een vriend schrapte, in een ander daglicht: blijkbaar waren er tijdgenoten die daar een andere visie op hadden.

Kort na de brief van 20 oktober, namelijk op 19 november 1511, reageert Sixtinus op het blijkbaar vriendelijke antwoord van Erasmus, gestuurd op diens verjaardag 28 oktober. Nu blijkt dat Sixtinus wel reden had om

17 Jan Papy, 'Inleiding', in Jan Papy, Marc van der Poel en Dirk Sacré, eds., *Erasmus. Een portret in brieven* (Amsterdam/Mortsel 2001), 11-50, hier 17; zie ook Wiebe Bergsma's bijdrage, 28-29.

18 Allen, Ep. 181, dl. 1, 403-406, i.h.b. 406, l. 95: 'Sixtinuo nostro quid acciderit, cupio cognoscere' ('Vertel me alsjeblieft over de wederwaardigheden van onze Sixtinus'), waarbij 'noster', 'onze', zowel op de afkomst kan doelen (beiden afkomstig van de Nederlanden) als waardering ('onze geliefde') kan uitdrukken.

19 Allen, Ep. 235; *Correspondentie*, dl. 2, 161.

te twijfelen aan de verhouding met Erasmus. Sixtinus had namelijk van William Thale (gedocumenteerd 1508-1522), de Engelsman die in 1511 op eigen gezag Erasmus' *De ratione studii* had uitgegeven, een handschrift van Erasmus' *De copia* gekregen, ten geschenke of in bruikleen. Thale had het weer van Richard Pace († 1536) gekregen, die het op zijn beurt had ontvangen van Erasmus zelf. De auteur wilde het terug hebben omdat hij bang was voor opnieuw een roefdruk. Sixtinus had er niets over gezegd, ook in situaties waarin dat wel in de rede had gelegen. Hij, Sixtinus, was te goeder trouw geweest. Erasmus moet, zo schrijft Sixtinus, zo'n gedachte meteen weer van zich afzetten, zoals hij blijktens zijn brief al heeft gedaan. Net als in de brief van oktober beklagt Sixtinus er zich over dat Erasmus hem nooit schrijft.

Hier zien we dat Erasmus' ster inmiddels is gerezen en dat Sixtinus dit bevestigt met zijn gebedel om brieven van de grote humanist. Hij wil de vriendschap bevestigen, en had daarvoor ook wel reden in deze zaak van mogelijke roefdrukken. De brief heeft effect. Op 3 december 1511 schrijft Erasmus vanuit Cambridge aan Andrea Ammonio (ca. 1478-1517) in Londen, sinds 1509 secretaris van Lord Mountjoy en vanaf 1511 van Hendrik VIII (1491-1547): 'Als je Sixtinus tegenkomt, zeg hem dan dat zijn brief me veel genoeg heeft gedaan.' (Ep. 248).²⁰ Ammonio belooft dat in zijn reactie van de volgende dag.

Twee jaar later, eind november 1513, blijkt Sixtinus Ammonio te hebben geïnformeerd over het vertrek van Erasmus uit Cambridge: 'Uiteindelijk vertelde Sixtinus me dat je Cambridge vanwege de pest had verlaten en ergens ander was heengegaan. Omdat je daar geen wijn had en dat gemis ernstiger vond dan de pest, was je naar Cambridge teruggekeerd en daar verbleef je nu.'²¹ Ook op een andere manier blijkt dat er dat jaar nog contact is geweest tussen Erasmus en Sixtinus, namelijk uit een brief van Jan Becker van Borssele (kanunnik in Middelburg) († 1536) van 19 april 1514, geschreven vanuit Middelburg: 'Vorige zomer heb ik drie brieven van je ontvangen; de laatste brief bereikte me zes maanden geleden via de heer Johan Sixtinus, die toen vergezeld werd door Augustinus Aggeus (+ na 1525).'²² Bij alles wat je zelf al schreef, vertelden zij me, tijdens een gezamenlijke lunch, veel over je studies en over de omstandigheden waarin je verkeerde.' Sixtinus blijkt op doorreis, want de brief vervolgt:

20 Zie over Ammonio, één van Erasmus beste vrienden in Engeland: *Contemporaries*, dl. 1, 48-50.

21 Allen, Ep. 280; *Correspondentie*, dl. 2, 229.

22 Over deze Augustinus Aggeus of Augustijn Agge (fl. 1510-1525), zie *Contemporaries*, dl. 1, 13.

‘De volgende dag zouden ze bij me zijn komen dineren, als ze niet al vroeg waren vertrokken om naar Friesland te varen.’ Daar blijven ze geruime tijd: ‘Ik wachtte enige tijd tot zij weer langs zouden komen op hun terugreis, zoals ze hadden beloofd, en was van plan hun een brief voor jou mee te geven. Doordat ik een paar maanden tevergeefs op hen gewacht had [...], heb ik je tot nu toe niet teruggeschreven.’²³

Pas in 1516 wordt voor zover bekend de volgende brief geschreven. Op 26 juni schrijft Sixtinus aan Erasmus.²⁴ Het is meer *social talk* over de gezondheid van verschillende gemeenschappelijke vrienden, en over die van Erasmus zelf, en over de gevaren van het reizen. Die verhinderen Erasmus wellicht te komen, terwijl Sixtinus graag contact met hem zou hebben. Dat Erasmus desondanks toch weer naar Engeland komt, vervult Sixtinus met grote vreugde. Sixtinus houdt zich bezig met allerlei rechtszaken. De brief werd overgebracht door Erasmus’ koerier Pieter Meghen (1466-1540), *Petrus monoculus* genoemd, die vooral de brieven tussen Erasmus en zijn Engelse correspondenten overbracht. Een geregelde postdienst was er immers nog lang niet. Bezorgers van brieven konden blijkens een postscriptum bij deze brief ook mondelinge boodschappen doorgeven: ‘Vertrouw de bezorger van deze brief als hij je uit mijn naam een boodschap doorgeeft.’²⁵ Brieven werden lang niet altijd of soms veel te laat bezorgd.²⁶

Het jaar daarop heeft Sixtinus de droeve plicht Erasmus op de hoogte te brengen van de dood van hun vriend Andrea Ammonio. Dat doet hij in een brief van 19 augustus, gestuurd vanuit Londen. Ammonio blijkt heel snel nadat hij ziek werd te zijn overleden. ‘Zo broos, wankel en wisselend is het menselijk lot.’²⁷ Andrea heeft zelfs Sixtinus niet op de hoogte kunnen stellen van Erasmus’ ‘zaak’, wat hoogstwaarschijnlijk slaat op de pauselijke dispensatie die Erasmus van zijn kloostergeloften ontsloeg. Bij de ondertekening daarvan was Sixtinus aanwezig geweest en hij had zelfs als getuige zijn handtekening mogen zetten.²⁸ Erasmus reageert op

23 Allen, Ep. 291; *Correspondentie*, dl. 2, 248. Zie ook Vries, *Bernardus Bucho Aytta van Swichum*, 43-44.

24 Allen, Ep. 430; *Correspondentie*, dl. 3, 264-265.

25 Ibidem, 265. Zie ook Bergsma, *Verbroken vriendschap*, 83.

26 Zie Allen, Ep. 1510: ‘Significas te quater ad me scripsisse. Primam et ultimam epistolam accepi, duae mediae redditae non sunt: quare noli scribere nisi per certissimos nuncios’. Zie ook Bergsma, *Verbroken vriendschap*, 83.

27 Allen, Ep. 624, 19 augustus 1517, *Correspondentie*, vert. Steens, dl. 5, 54.

28 Allen, Ep. 517, de brief van paus Leo X aan Erasmus: ‘Ik heb ook Johannes Sixtinus, doctor in het kerkelijk en civiel recht, die betrokken was bij voornoemde kwestie, verzocht gewicht te verlenen aan dit getuigschrift door zijn handtekening te zetten.’ *Correspondentie*, dl. 4, 161.

8 september vanuit Antwerpen met de opmerking dat hij het overlijden heel droevig vindt. En of Sixtinus ervoor wil zorgen dat alle brieven in het bezit van de overledene die over de dispensatie handelen, worden vernietigd. Hier is zeker de *man of letters* die zijn imago hoog wenst te houden aan het werk. Dit speelt in dezelfde tijd dat Erasmus in het openbaar hartstochtelijk ontkent iets met de *Iulius exclusus e coelis* van doen te hebben, om die dispensatie niet in gevaar te brengen.²⁹

Een week later schrijft Erasmus, nu uit Leuven, aan Sixtinus over een zekere Jan van Friesland, voor Erasmus zowel briefbesteller als secretaris en kopiist, die in de Zuidelijke Nederlanden niet aan de slag komt, en uitwijkt naar Engeland.³⁰ Erasmus beveelt hem van harte aan. Of Sixtinus hem wat kan helpen: 'Ik sta in voor zijn betrouwbaarheid. Ik ben tevreden over zijn geleerdheid; de hardheid van het lot heeft, naar ik hoop, zijn overmoedig gedrag van vroeger gecorrigeerd.'³¹ Ook hier wordt Sixtinus vooral aangesproken om zijn aanwezigheid in Engeland, niet als Fries. Wel schrijft Erasmus dat hij in Antwerpen Sixtinus' verder onbekende broer Albert had ontmoet.³² Overigens had Erasmus in een op dezelfde dag geschreven brief aan John Colet een zekere Johannes Frisius, met wie wellicht Sixtinus bedoeld is, geprezen om zijn grote kennis van de klassieke talen.³³

Ook in Erasmus' brief van 22 februari 1518 aan Sixtinus, spreekt hij hem aan om zijn patronagepositie in Engeland: 'Ik vraag je dringend dat mijn vriend John [Smith] van Pietro Ammonio³⁴ krijgt wat ik wil hebben en dat zonder oponthoud.'³⁵ Die positie blijkt ook belangrijk als Erasmus op ca. 5 maart 1518 aan Thomas Bedyll († 1537) schrijft: 'Sixtinus schreef dat het geld was uitbetaald, met hemzelf als borg.'³⁶

- 29 Zie S. Seidel Menchi's editie van de *Iulius exclusus e coelis* in *Erasmii Opera Omnia* (ASD) 1, 8 (Leiden 2012).
- 30 *Contemporaries*, dl. 1, 232.
- 31 Allen, Ep. 668; *Correspondentie*, dl. 5, 99.
- 32 Zie *Contemporaries*, dl. 3, 256.
- 33 Allen, Ep. 667: 'Hic Ioannes Phrysius satis emendate et legibiliter scribit Grece et Latine'. Eenzelfde positieve opmerking is te lezen in een brief aan Thomas More, Allen, Ep. 683.
- 34 Over John Smith (geattesteerd 1512-1518), zie *Contemporaries*, dl. 3, 261, over Pietro Ammonio of Pietro Vannes († voor 1.05.1563), zie *Contemporaries*, dl. 3, 376.
- 35 Allen, Ep. 775, *Correspondentie*, dl. 4, 227. Verder schrijft Erasmus in deze brief over de slechte gezondheidstoestand van Pieter Gillis.
- 36 Allen, Ep. 782; *Correspondentie*, dl. 4, 244-245.

Op 23 april 1518 schrijft Erasmus aan Sixtinus en spreekt hij hem aan als 'zeer geleerde Sixtinus'. De verhoudingen zijn blijkbaar iets meer in evenwicht gekomen. Hier gaat het vooral om geldkwesties die geregeld moeten worden, en het feit dat Pietro Vannes slechts één, onverzegelde kopie van de dispensatie heeft gestuurd. De schande die nu uitgewist is, mocht eens weer opspelen!

In 1518 blijkt Sixtinus een brief aan Pieter Gilles te hebben gestuurd, zoals Gilles aan Erasmus schrijft (Ep. 849). Dat is bijna de laatste vermelding van Sixtinus in Erasmus' correspondentie.

Twee thema's uit de correspondentie zijn hier nog onderbelicht gebleven: in veel brieven gaat het over geld en over ziekte en gezondheid (en dood). Deze onderwerpen lagen Erasmus na aan het hart. Zo vertelt hij dat een groot geldbedrag van twintig pond dat hij van Lord Mountjoy had ontvangen, bij Dover door de Engelse douane in beslag werd genomen. Ook in de correspondentie met Sixtinus keert het thema 'financiën' terug. Of Erasmus nu zoveel belang aan geld en goed hechtte? In elk geval had hij geld nodig om te kunnen leven, en dat geld kwam niet als vanzelf binnenstromen. Hij had enkele prebenden, kerkelijke functies waarvoor hij vrijwel niets hoefde te doen, maar die hem geld opleverden, zoals zoveel van zijn tijdgenoten die ook hadden. Dat geld werd echter niet altijd prompt uitbetaald, zoals Wiebe Bergsma in zijn bijdrage laat zien.

Maar een nog belangrijker thema was ziekte en gezondheid, zeker in een tijd waarin iemand vaak moest wegvluchten uit een bepaalde stad vanwege een pestepidemie, waarin weinig sanitaire voorzieningen waren, waarin honger en oorlog voortdurend op de loer lagen, waarin kindersterfte groot was, en het bereiken van een hoge leeftijd slechts voor weinigen was weggelegd. Percy S. Allen wijdt er een mooie passage aan in zijn *The Age of Erasmus*, waarin hij ook wijst op het feit dat er maar zelden een huwelijk werd gesloten waarbij niet één van de partners een eerdere partner had verloren.³⁷ Ook zulke schijnbaar triviale zaken als geld en gezondheid, of het gebrek eraan, vormen een mens en dragen bij aan zijn of haar *self-fashioning*, het beeld dat iemand van zichzelf heeft, aangereikt krijgt en uitdraagt. Zeker ook in het geval van Erasmus, die een tamelijk delicate gezondheid had. Wellicht was een zekere mate van hypochondrie hem niet vreemd. In elk geval klaagt hij gedurende zijn leven over koortsen, een maagcatarre, nierstenen, andere

37 Percy S. Allen, *The Age of Erasmus. Lectures Delivered in the Universities of Oxford and London* (New York 1963), 191-195.

problemen met de spijsvertering en de blaas, en jicht.³⁸ Zo blijkt dus een tamelijk onbekende Fries, Johannes Sixtinus, op allerlei manieren te hebben bijgedragen aan Erasmus' *self-fashioning* als humanist en geleerde: in 1499 als klankbord voor zijn gedichten – van Erasmus' kant niet gespeend van een zekere mate van zelfverheerlijking –, later zelfs als getuige bij de ondertekening van de dispensatie door Leo X en als hulp bij het verdoezelen van Erasmus' onechte afkomst die hij had aangevoerd om de dispensatie van zijn kloostergelofte te verwerven, waardoor de kopieën van de dispensatie ook vernietigd moesten worden. Bovendien komen geldzaken en zaken van ziekte en gezondheid aan de orde, die behoren tot de dagelijkse beslommeringen van een humanist als Erasmus. Maar bovenal is Sixtinus onderdeel van het Engelse netwerk van Erasmus. Van Sixtinus kon Erasmus nieuws vernemen over zijn Engelse contacten. Of de vriendschap ook hecht was op het persoonlijke vlak, kunnen we op grond van de overgeleverde brieven niet met zekerheid uitmaken. In elk geval hadden beiden op enig moment voordeel van hun wederzijdse steun: hun humanistische vriendschap hielp bij 'de kunst van het overleven' in de *respublica literaria*. Wederzijdse steun droeg bij aan het sociaal en intellectueel kapitaal. Men zou bijna zeggen dat onderlinge bekendheid, en de bekendheid daar weer van bij anderen, net als nu het aantal *connections* op LinkedIn of het aantal vriendschappen op Facebook en *likes*, graadmeter zijn voor iemands positie op de maatschappelijke, literaire of intellectuele ladder. Bovendien gebruikte Erasmus de correspondentie, ook met Sixtinus, om zijn literaire *persona* te bouwen, ofwel zijn *image building* te verstevigen. Alles bij elkaar genomen, kan het ertoe bijdragen om iemand verder te helpen ...

Overzicht van de correspondentie tussen Erasmus en Sixtinus

112	27.10.1499	Sixtinus aan Erasmus
113	28.10.1499	Erasmus aan Sixtinus
116	??11.1499	Erasmus aan Sixtinus
235	20.10.1511	Sixtinus aan Erasmus
244	19.10.1511	Sixtinus aan Erasmus
430	26.06.1516	Sixtinus aan Erasmus
624	19.08.1517	Sixtinus aan Erasmus

38 Evert D. Baumann, *Medisch-historische studiën over Des. Erasmus* (Arnhem [1953]), i.h.b. 16-35.

De correspondentie met een Fries in Engeland - Erasmus en Johannes Sixtinus

655	08.09.1517	Erasmus aan Sixtinus
668	16.09.1517	Erasmus aan Sixtinus
775	22.02.1518	Erasmus aan Sixtinus
828	23-04.1518	Erasmus aan Sixtinus

